

ΜΙΧΑΛΗΣ ΠΑΓΟΥΝΗΣ

Ο ΘΑΜΠΟΣ
ΔΙΣΚΟΣ
ΤΟΥ ΗΛΙΟΥ

ΕΝΤΟΣ

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Ο Μιχάλης Παγούνης γεννήθηκε το 1936 στο χωριό Ζέρμα της Κόνιτσας.

Τα γεγονότα του εμφυλίου πολέμου 1946-49 σημάδεψαν την παιδική του ζωή. Όπως και χιλιάδες άλλα Ελληνόπουλα, έτσι κι αυτός βρέθηκε στις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης, με τα δύο μικρότερα αδέρφια του, χωρίς τους γονείς του. Μεγάλωσε σε παιδικούς σταθμούς στην Αλβανία, Ρουμανία και Πολωνία.

Στην Πολωνία τελείωσε το σχολείο και το Πανεπιστήμιο. Απέκτησε το πτυχίο του Μάστερ Γεωλογίας και εργάστηκε σε διάφορες γεωλογικές υπηρεσίες από υπεύθυνες θέσεις. Για ένα διάστημα, μέχρι τον επαναπατρισμό του στην Ελλάδα το 1975, ήταν συνεργάτης στην Έδρα Υδρογεωλογίας του Πανεπιστημίου του Βρότσλαβ.

Στην Ελλάδα εργάζεται στο ΙΓΜΕ (Ινστιτούτο Γεωλογικών και Μεταλλευτικών Ερευνών) στον Τομέα Υδρογεωλογίας και ασχολείται με την υδρογεωλογική έρευνα.

Η ύδρευση της Αθήνας από υπόγεια νερά ήταν το κυριότερο πρόβλημα της υπηρεσιακής ενασχόλησής του.

Το μεγάλο πρόβλημα της λειψυδρίας στο Λεκανοπέδιο της Αττικής την περίοδο 1988-93 αντιμετωπίστηκε με επιτυχία χάρη στις μελέτες του.

Το έργο του "Ο θαμπός δίσκος του ήλιου" είναι το πρώτο που εκδίδεται, από τη σειρά μυθιστορημάτων που έχει συγγράψει.

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ	
ΚΟΝΙΤΣΑΣ	
ΑΡ. ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ	51037
ΗΜΕΡ. ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ	27-7-06
ΤΑΞΙΝ. ΑΡΙΘΜ.	889.3 ΠΑΓ

κωδ. εγ. 4591

ΜΙΧΑΗΛΣ ΠΑΓΟΥΝΗΣ

Ο ΘΑΜΠΟΣ ΔΙΣΚΟΣ ΤΟΥ ΗΛΙΟΥ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΕΝΤΟΣ»

Φασσάλας Α. Θεμιστοκλέους

Ερυθραίας Α. Καισαριανών

Τηλ.: 78.48.900, Fax: 78.48.901

ISBN 960-8475-20-2

Αναγορεύεται η αναπαραγωγή ή οποιαδήποτε μορφή της στην Ελλάδα, χωρίς την έγγραφη άδεια του εκδότη.

ΣΟΠΛΑΘ Ο

ΣΟΚΣΙΑ

ΥΟΙΑΗ ΥΟΤ

© **ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΕΝΤΟΣ»**

Φασούλας Λ. Θεμιστοκλής

Ερυθραίας 4, Καισαριανή

Τηλ.: 76.48.900, Fax: 76.48.901

ISBN 960-8472-20-2

Απαγορεύεται η αναδημοσίευση ή αναπαραγωγή με οποιονδήποτε τρόπο, έντυπο, ηχητικό ή οπτικό μέρους ή όλου του βιβλίου, χωρίς την έγγραφη άδεια του εκδότη.

ΜΙΧΑΛΗΣ ΠΑΓΟΥΝΗΣ

Ο ΘΑΜΠΟΣ ΔΙΣΚΟΣ ΤΟΥ ΗΛΙΟΥ

Μα χες τα μάτια σου στην
κόλα στα κορφοβάνια,
που θρόνισαν οι πυρές πλάγες
και σε βαρύνει λογούλια.

Μα δες και το Μογιάπριον
ν' ανασταίνει στα πλάγια,
να σπείρει να κορφολογεί
ματούς κλαπούς και βήμα

Με σε αντίκρισις να ρχονται
κίτρινα κορφοβάνια ποιά,
σάλασε ευσεπής
πρόσ σε κάθε ράχη.

Ν' αναστηθούν οι Αδερφοί
Φαντόροι και Ανήριτες,
"Μολιν Λαΐβ" να κούρουνε,
να σπείρουν σε πάντα.

ΑΘΗΝΑ 1998
ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΕΝΤΟΣ

«Σα βγεις ψηλά στην Κόνιτσα,
κοίτα να μη δακρύσεις
και πεις ξανά... πως πόνεσα
και τα δεινά θυμίσεις.

Να 'χεις τα μάτια σου στητά
πάνω στα κορφοβούνια,
που θρέφουν οι πικρές πληγές
και τα βαθιά λαγούμια.

Να δεις και το Μαγιάπριλο
ν' ανθοβολεί στα πλάγια,
να στέκεις να κορφολογείς
μεστούς καρπούς και βάγια.

Κι αν αντικρίσεις να 'ρχονται
κάποιοι κουρσάροι πάλι,
σάλπισε εγερτήριο
πέρα σε κάθε ράχη.

Ν' αναστηθούν οι Αδερφοί,
Φαντάροι και Αντάρτες,
“μολών λαβέ” να κράξουνε,
να στοχαστούν οι πάντες».

Το 1947 άφηνε την Ελλάδα μες στις φλόγες του πολέμου. Ο καινούργιος χρόνος ερχόταν ολοταχώς, γεμάτος ελπίδες. Για ποιόν όμως;

Οι αριστεροί αφουγκράζονταν τον απόηχο των πυροβολισμών, που έφτανε από μακριά, και η φαντασία τους αναφτερούγιζε. Τον καινούργιο χρόνο, έλεγαν, η μεγάλη τους ελπίδα θα γινόταν πραγματικότητα. Ο Δημοκρατικός Στρατός θα 'μπαινε σε πόλεις. Χιλιάδες νέοι θα κατατάσσονταν στις γραμμές του. Οι Λαϊκές Χώρες θα 'στελναν όπλα και τρόφιμα. Μπορεί ακόμα να 'στελναν κανόνια κι αεροπλάνα. Και τότε ποιός θα 'ταν σε θέση να ανακόψει την ορμή του, να φράξει το δρόμο για τα Γιάννενα, τη Θεσσαλονίκη και την Αθήνα; Οι Μπουραντάδες κι οι Μάυδες; Μα αυτοί άκουγαν τα λιανοντούφεκα των ανταρτών και το 'βαζαν στα πόδια. Τώρα θ' αντιστέκονταν;

Η πίστη, λοιπόν, στις άορατες δυνάμεις έπεφτε μπροστά τους σαν αυλαία και κάλυπτε την εικόνα της πραγματικότητας.

Το κράτος τρανταζόταν συθέμελα, κυριολεκτικά καταλυόταν. Η ελληνική κυβέρνηση κήρυξε πανεθνικό συναγερμό, γέμισε τους αιθέρες με τις κραυγές του τρόμου: «Οι συμμορίες των κομμουνιστών καίνε τα χωριά και σφάζουν τους κατοίκους τους. Πανέτοιμες οι σλάβικες ορδές караδοκούν στα σύνορα, να πλήξουν την πατρίδα μας». Πέρα απ' τον απέραντο ωκεανό έσπευσε ο μεγάλος σύμμαχος. Στρατιώτες, μεταγωγικά κι άρματα ετοιμάζονταν για την τελική αναμέτρηση, κατευθυνόμενα προς τα πεδία των μαχών.

Η ηγεσία του Δημοκρατικού Στρατού κινητοποιούσε

τις δυνάμεις του, για ν' ανατρέψει τα σχέδια του αντίπαλου.

Αντάρτικα τμήματα κατέβαιναν απ' το Γράμμο και το Σμόλικα. Τα στοιχεία της φύσης αγρίευαν. Φυσούσε με μανία. Ο ουρανός ανακατευόταν. Τα μολυβένια σύννεφα πύκνωναν και κρέμονταν βαριά. Γύρω τους ο τόπος μελάνιαζε. Ένα μεγάλο πουλί τινάχτηκε ξαφνικά μέσ' από μια χαράδρα κι ανυψώθηκε στον αέρα.

Ο διοικητής κοίταξε ψηλά.

«Για δες πώς φτερουγίζει. Πώς “ζυγίζεται”. Τι να βλέπει άραγε από 'κει πάνω, σ' αυτό το διαβολόκαιρο;».

«Δεν θα το λέγαμε ξεφτέρι ούτε πουλί της λεβεντιάς», απάντησε ο αρχηγός των ανταρτών στο Γράμμο. «Καλή επιτυχία, σύντροφε».

Ένας πυροβολισμός έπεσε πίσω. Ο σταυραετός ανέκραξε τρομαχτικά και κατρακύλησε με τσακισμένες τις φτερούγες του...

Οι μαχητές πορεύονταν βρεγμένοι, ξυπόλυτοι και νηστικοί. Τα υποζύγιά τους, φορτωμένα βαριά, σκόνταφταν, απέμεναν στο δρόμο. Οι αντάρτες σήκωναν το φορτίο και το μετέφεραν στους ώμους. Τα τμήματα πλησίαζαν στη Ζέρμα.

Οι υπεύθυνοι του χωριού κινήθηκαν αμέσως για να εξασφαλίσουν τρόφιμα, καταλύματα και ζωοτροφές. Όρισαν λοιπόν συνεργεία που θα εκτελούσαν την απόφαση και μετά από κάμποση ώρα κατέβηκαν όλοι στην επιμελητεία.

«Προχωράει η δουλειά; Τι τρόφιμα συγκεντρώσατε;», ρώτησε ο γραμματέας της οργάνωσης.

Ο επιμελητής άνοιξε την αποθήκη, ένα μισόφωτο υπόγειο, με λίγα ράφια, χωμένο στο έδαφος της πλαγιάς, και τους έδειξε τα τρόφιμα. Ήταν βαλμένα με τάξη, άλλα στα ράφια κι άλλα στο δάπεδο, μέσα σε σάκους και τσουβάλια.

«Ορίστε!», είπε ικανοποιημένος απ' τη δουλειά που είχε γίνει. «Εδώ είναι το ψωμί, το τυρί, το βούτυρο. Κι εδώ κάτω τα

όσπρια και τα λαχανικά. Θέλετε να δείτε και τα ζυμαρικά; Να, εδώ είναι, σ' αυτά τα σακιά...».

Ο γραμματέας έφερε γύρω του το βλέμμα, για να εκτιμήσει την ποσότητα. Δεν ήταν αυτή που περίμενε. Το πρόσωπό του κατσούφιασε...

«Είναι λίγα», είπε απρόσμενα.

«Λίγα;», απόρησε ο επιμελητής.

«Δυστυχώς πολύ λίγα, ούτε τα μισά απ' αυτά που χρειαζόμαστε».

Ο επιμελητής δυσανασχέτησε...

«Κάναμε ό,τι μπορούσαμε. Δεν αφήσαμε σπίτι και οικογένεια που να μην περάσαμε. Και δεν το λέω αυτό για να δικαιολογήσω κάποιον, και πολύ περισσότερο τον εαυτό μου. Ξέρεις, οι χωριανοί μας είναι φτωχοί άνθρωποι και παρόλ' αυτά δεν αρνήθηκε κανένας να δώσει ό,τι είχε».

Οι συγχωριανοί του άκουγαν σκεφτικοί, καρφωμένοι στα σανίδια, ενώ μόνο ο γραμματέας πήγαινε πέρα δώθε νευρικά.

«Υπάρχουν χωριανοί που θα μπορούσαν να δώσουν και περισσότερα», είπε μια στιγμή.

«Τι εννοείς;».

«Θα κάνουμε ακόμα μια προσπάθεια», απάντησε.

«Δεν είναι σωστό. Οι άνθρωποι έδωσαν ό,τι μπορούσαν», επανέλαβε ο επιμελητής.

«Δεν καταλαβαίνω τι θα πει ό,τι μπορούσαν», ξέσπασε αιφνίδια ο γραμματέας.

«Τι θα 'πρεπε να κάνουμε; Να μπαίναμε στα κελάρια τους;».

«Αφού δεν καταλαβαίνουν ότι υπάρχει ανάγκη, θα το κάνουμε κι αυτό, όσο κι αν φαίνεται παράλογο. Ο αγώνας απαιτεί θυσίες, αν μπορεί να ισχυριστεί κανείς ότι αυτό που ζητάμε μπορεί να λέγεται θυσία... Τα συνεργεία πρέπει να ολοκληρώσουν τη δουλειά τους. Αν χρειαστεί, θα βοηθήσουμε κι εμείς. Να μην το ξαναλέω!».

Όλα τα βλέμματα καρφώθηκαν στον φρούραρχο.

«Κάντε ό,τι νομίζετε. Γνωρίζετε καλύτερ' από μένα τις δυνατότητες των συγχωριανών σας», είπε αυτός και στάθηκε παράμερα.

Ο επιμελητής ένωσε να πέφτουν πάνω του όλες οι ευθύνες.

«Μας ειδοποίησαν την τελευταία στιγμή. Τι να πω; Τα 'χω χαμένα... Έχουμε μεγάλες ευθύνες, θα μας καλέσουν να δώσουμε λόγο».

Ο γραμματέας βρισκόταν κιόλας στην πόρτα, κοίταξε πίσω του με το χέρι στο πόμολο.

«Τα παραλές. Υπάρχουν δυσκολίες, αλλά το πρόβλημα θα λυθεί. Είμαι σίγουρος γι' αυτό».

«Έχεις δίκιο, αλλά ποιός ακούει; Εγώ μια φορά θα κάνω ό,τι περνάει απ' το χέρι μου», είπε κάποιος.

Οι άλλοι στέκονταν αμήχανοι.

«Αυτό πρέπει να κάνουμε όλοι μας», είπε ο γραμματέας και βγήκε βροντώντας την πόρτα.

Ο βοριάς στοίβαξε τα σύννεφα πάνω στο χωριό. Έριχνε χιονόνερο. Ο καπνός που έβγαινε απ' τα τζάκια ανεμοδερνόταν, σκόρπιζε ανάμεσα στα σπίτια. Ο γραμματέας σήκωσε το γιακά απ' το σακάκι του και βγήκε. Έξω έκανε τσουχτερό κρύο κι ο αέρας τού 'κοβε την αναπνοή.

Στο δρόμο συνάντησε την Αφροδίτη. Η γυναίκα γύριζε απ' το πηγάδι με τις βαρέλες κρεμασμένες στον ώμο και μ' ένα γκιούμι στο χέρι. Κατέβασε απ' το πρόσωπο το μαντίλι που την προστάτευε απ' το κρύο.

«Πού πας μ' αυτή την ψύχρα;», τον ρώτησε η γυναίκα.

Εκείνος έκανε ένα μορφασμό που έδειχνε δυσφορία.

«Μακάρι να 'ξερα...».

Τον κοίταξε περίεργη.

«Υπάρχει κάνα πρόβλημα;».

Πήγε μαζί της λίγο παραπέρα. Οι δρόμοι τους χώριζαν.

«Σκόπευα να περάσω απ' τ' αδέρφια σου, αλλά είδα εσένα κι άλλαξα γνώμη. Θα 'ταν καλύτερα να πήγαινε η αδερφή τους, είπα μέσα μου».

Κοντοστάθηκε γεμάτη σύγχυση.

«Τι να κάνω;».

Δεν είχε ν' αποκρύψει τίποτα απ' τη γυναίκα αυτή, γιατί γνώριζε ότι κατανοούσε καλύτερα από κάθε άλλον τα προβλήματα της επιμελητείας και θα 'τρεχε να βοηθήσει. Ποτέ δεν είχε τόσο ανάγκη απ' τη βοήθειά της όσο εκείνη τη στιγμή.

«Χρειαζόμαστε τρόφιμα», της είπε ευθύς. «Σ' αυτούς υπολογίζουμε. Σ' αυτούς και στα μπαρμπάδια σας».

«Θα πάω», απάντησε σκεπτική. «Θα πάω, αν και τελευταία δεν τα πάμε τόσο καλά».

Η Αφροδίτη απομακρύνθηκε γρήγορα. Ακούμπησε τα δοχεία στο μαγειρειό και τράβηξε για τα πατρικά.

Η Διαμάντω, η κουνιάδα της, ύφαινε σ' έναν αργαλειό στημένο κοντά στο παράθυρο. Λίγα κάρβουνα, μέσα σε μια λαμαρίνα, έκαιγαν κάτω απ' τα πόδια της. Στο τζάκι λαμπάδιαζε ένα μεγάλο κούτσουρο. Τρία παιδάκια κάθονταν κοντά στη φωτιά. Ο Λάμπρος, που ήταν μεγαλύτερος, έψηνε καλαμπόκι στο καβουρντιστήρι. Τα πρόσωπα των παιδιών φλόγιζαν, άστραφταν από ευτυχία, καθώς μασούλιζαν τους αφράτους κόκκους του καλαμποκιού. Η Διαμάντω πρόσεξε την κουνιάδα της να 'ρχεται βιαστικά και σηκώθηκε απ' τον αργαλειό.

«Έρχεται η θεια σας, να 'στε φρόνιμα», είπε στα παιδιά της.

Η Αφροδίτη μπήκε στην κάμαρη ορμητικά, μ' έναν τορβά στο χέρι. Ανάσαινε γρήγορα, με δυσκολία, σα να την κυνηγούσαν.

Η νύφη της φοβήθηκε.

«Τι έπαθες;».

Κοίταξε γύρω της μ' αδημονία. Το σπίτι του αδερφού της ήταν καινούργιο. Δεν είχε προλάβει ακόμα να περάσει ταβάνι. Ανάμεσα στις γρεντιές κρέμονταν πυκνές πλεξίδες καλαμποκιού. Η όψη της αγρίεψε.

«Ο κόσμος έξω χάνεται κι εσείς το χαβά σας», είπε ψυχρά.

Η νύφη της τaráχτηκε.

«Τι θέλεις; Έδωσα ό,τι μου ζήτησαν. Λίγο ψωμί βάσταξα μόνο. Ίσα-ίσα για τα μικρά. Ταχιά πρέπει να ζυμώσω πάλι».

Το βλέμμα της Αφροδίτης έπεσε στο εντοιχισμένο ντουλάπι.

«Το ίδιο μου 'παν κι οι συννυφάδες σου κι είχαν τα ράφια γεμάτα καρβέλια».

«Δεν ξέρω τι έκαμαν αυτές. Εγώ σου λέω την αλήθεια».

«Θα δούμε, κυρά μου!».

Άνοιξε το ντουλάπι, είπε κάτι μέσα απ' τα δόντια και γύρισε πίσω απότομα. Την ίδια στιγμή άρπαξε ένα ψαλίδι που βρέθηκε μπροστά της κι όρμησε στον αργαλειό.

Η Διαμάντω προσπάθησε να την εμποδίσει.

«Τι πας να κάμεις;».

Με μια γοργή κίνηση, όμως, η Αφροδίτη έκοψε το υφαντό πέρα-πέρα. Το αντί έφερε μια στροφή και τα νήματα, που τραβήχτηκαν απότομα, μπλέχτηκαν στο χτένι, στραβώνοντας τις ακτίνες του.

«Τρελάθηκες; Τι το χρειάζονται οι αντάρτες το φάδι;».

Η Αφροδίτη κουλούριασε το υφαντό, το πέρασε κάτω απ' τη μασχάλη της κι έφυγε.

Έντονες φωνές ξέσπασαν στη γειτονιά. Ο Λάμπρος πετάχτηκε έξω να δει τι συμβαίνει. Ένας χωριανός περνούσε δίπλα τραβώντας ένα παρδαλό, χαριτωμένο μοσχάρι, που τον ακολουθούσε μουγκανίζοντας. Οι γείτονες μαζεύονταν γύρω του φωνάζοντας όλοι μαζί. Ο Λάμπρος δεν μπορούσε να καταλάβει τι γινόταν. Πλησίασε τη γιαγιά Αγαθή, τη γειτόνισσα, που έκανε το σταυρό της δίπλα στο δρόμο.

«Μανίτσα, γιατί μαλώνουν;».

«Αυτός ο διαβोλεμένος, γιε μ', μας ξιπάτωση, π' να ξιπατωθεί μια ώρα αρχύτερα. Μπήκι στο σπít' τ'ν ώρα π' δεν ήταν κανείς, πήρι τ' μουσκίδα απ' του κατώι».

Οι γείτονες το γύρισαν στα χαριτολογήματα.

«Καλά, μωρέ Γιάννη, το μοσχάρι το πήρες, δεν έπαιρνες και το νοικοκύρη, να τον πας κι αυτόν στο χασάπη;».

«Αν ξανακρύψετε το ψωμί, θα σας πάω όλους μαζί, αλλά

κάπου αλλού», απάντησε ο Γιάννης λοξοκοιτάζοντας τους συγχωριανούς.

«Πού; Είμαι περίεργος ν' ακούσω», είπε κάποιος.

Χαχάνισαν γύρω του όλοι.

Ο Γιάννης κούνησε το χέρι του απειλητικά.

«Προσέξτε να μη φτάσει αυτή η ώρα και τα κάνετε πάνω σας».

Ο νοικοκύρης επέστρεφε στο σπίτι του. Ξαφνικά επιτάχυνε το βήμα. Οι χωριανοί παραμέρισαν σιωπώντας. Το πράγμα δεν ήταν τόσο αστείο όσο φαινόταν. Ο νοικοκύρης κι ο Γιάννης βρέθηκαν αντίκρυ με γουρλωμένα μάτια.

«Πού την πας τη μουσκίδα;».

«Στην επιμελητεία».

«Τι λες, μωρέ;».

«Όχι, θα περίμενα την αφεντιά σου».

Ο νοικοκύρης έγινε θεριό. Χίμηξε πάνω του μανιασμένος.

«Έφη αφήνεις τη μουσκίδα μου ή σου παίρνω το κεφάλι», ούρλιαξε.

Ο άλλος αμυνόταν και φοβέριζε.

«Πρόσεχε, εκτελώ εντολή. Θα το μετανιώσεις. Να μη λες ύστερα ότι δεν σε προειδοποίησα».

«Σου 'παν, μωρέ, να κάμεις τέτοιο πράγμα;».

«Αμ' τι νόμισες; Το κεφαλιού μου κάμω;».

Ο νοικοκύρης αισθάνθηκε να του κόβονται τα πόδια, μα συνέχισε να παλεύει για ν' αποσπάσει το ζώο του. Δεν τα κατάφερε, όμως. Η αίσθηση της αδικίας θόλωσε το νου του. Τον άρπαξε απ' το λαιμό.

«Είπα και θα το κάνω. Μα το Θεό!».

Ο άλλος έκανε πίσω, για να γλιτώσει απ' τα νύχια του.

«Στάσου, συμπέθερε. Είναι κρίμα να χαθούμε κι οι δυο μας για μια παλιομουσκίδα».

Ο Κωνσταντής Μάντης μπήκε ανάμεσά τους.

«Έλα, ησύχασε, μπρε. Τρέξε στο φρούραρχο. "Αυτό κι αυτό" θα του πεις, θα σε καταλάβει...».

Ο νοικοκύρης γύρισε πίσω.

...Το γύρισε στο νοτιά. Το κρύο τσάκιζε. Άνθρωποι μπαινόβγαιναν στο γραφείο της οργάνωσης. Παραπονούνταν για τις πράξεις των χωριανών τους. Οι υπεύθυνοι της οργάνωσης άκουγαν σιωπηρά, αποφεύγοντας να δώσουν εξηγήσεις.

Ο φρούραρχος πήγαινε πέρα δώθε νευρικά, έτοιμος να ξεσπάσει. Τα σανίδια έτριζαν κάτω απ' τα πόδια του.

«Παρεξήγησαν την έννοια της απόφασής μας οι συναγωνιστές. Τι να κάνουμε, συμβαίνουν αυτά. Στο εξής θα 'μαστε πιο προσεχτικοί, για να μην επαναληφθούν παρόμοιες πράξεις. Όποιος παραβιάσει εντολή μας και προβεί σ' αυτόβουλες ενέργειες, θα τιμωρηθεί αυστηρά».

«Καλά το λες, αλλά κάνε και κάτι τώρα, για να σταματήσει αυτό το κακό», είπε κάποιος.

«Σαν τι, γέροντα;».

«Θα σου πω. Γι' αυτό ήρθα. Έχου τρεις γιους στ' ανάρτικου κι έμεινα μόνους μ', μ' ένα τσούρμου αγγόνια», είπε με ραγισμένη φωνή ο γέρος.

«Ξέρουμε, μπάρμπα. Γιατί μας τα λες;», αγρίεψε ο γραμματέας.

Ο γέρος έτρεμε ολόκληρος, δεν έλεγε όμως να κάνει πίσω.

«Τ'ς προάλλις χαλέψατι τρία βετούλια, τα 'δουσα χουρίς κουβέντα. Αν πάν' έτσι τα πράγματα, δε θα μείν' σφαχτό για το σημάδ'».

«Έχεις να πεις τίποτ' άλλο;».

«Ναι. Να μ' δώσι τ'ς γίδις μ'. Απ' αυτές περιμένουν τα εγγόνια μ' να φάν' λίγο γάλα».

«Εντάξει. Θα πάρεις τις γίδες, αλλά θα φέρεις το κοπάδι σου», απάντησε σαρκαστικά ο γραμματέας.

Ο φρούραρχος στράφηκε στο γραμματέα της οργάνωσης λέγοντας κάτι με χαμηλή φωνή. Την ίδια στιγμή, όμως, ο επιμελητής έκοψε τη σκέψη του.

«Είναι αργά πια».

Ο γέρος τούς κοίταξε αποκαρδιωμένος.

«Τ'ς κόψατι κιόλας!».

«Γι' αυτό τις πήραμε».

Βγήκε ακολουθώντας κάποιο συγχωριανό του, το Χριστοφόρου.

«Αυτό που γίνεται στο χωριό δεν θα μας βγει σε καλό», βόγκηξε ο γέρος.

«Τι έγινε δηλαδή, που δεν μπόρεσα να καταλάβω ακόμα;».

«Δε βλέπ'ς; Μπαίνουν στα σπίτια μας, στα μαντριά μας κι αρπάζουν ό,τι βρουν».

«Εγώ βλέπω και καλά μάλιστα, αλλά κάποιοι άλλοι είναι τυφλοί», απάντησε ο Χριστοφόρου.

Λογομαχώντας έφτασαν στην εκκλησία του Αϊ-Δημήτρη, όπου μαζεύονταν συχνά κι έλεγαν τα παράπονά τους, πιστεύοντας ότι θα δικαιώνονταν απ' τον Ύψιστο. Οι χωριανοί είχαν σχηματίσει πηγαδάκια. Σταμάτησαν προσηλώνοντας την προσοχή τους στη συζήτηση.

«Μερικοί φωνάζουν να βοηθήσουμε τους αντάρτες, αλλά βοήθεια δεν δίνουν και πληρώνουμε τη νύφη πάντα οι ίδιοι», έλεγε ο Αγόρου.

«Ποιοι είναι αυτοί;».

«Τους γνωρίζετε. Δεν είναι ανάγκη να τους αναφέρω».

Ο Χριστοφόρου είχε μεγάλα όνειρα στα νιάτα του. Ταξίδεψε στην Αμερική με την ιδέα να δουλέψει σκληρά, για να βγάλει χρήματα. Τη μούντζωσε, όμως, πολύ γρήγορα και γύρισε στον τόπο του. Έτσι, αντί να γίνει πλούσιος, όπως ονειρευόταν, έγινε επαναστάτης. Όχι νέος, φυσικά, αλλά στα πενήντα-πενήντα πέντε του χρόνια. Ποτέ δεν είναι αργά, εξηγούσε στους χωριανούς του, για να παλέψει κανείς ν' αλλάξει τον κόσμο. Η αντίληψη αυτή καθόριζε τη στάση του στην καθημερινή ζωή.

«Κάλλιο η γη ν' ανοίξει να μας καταπιεί, παρά να ζούμε τέτοιοι που είμαστε», είπε εξοργισμένος.

«Γιατί, μωρέ Λευτέρη; Τι κακό κάναμε και μας βρίζεις;».

«Ρωτάς ακόμα; Εδώ πεινάνε άνθρωποι, χάνονται παλικάρια κι εσείς διαμαρτύρεστε για μερικά παλιόγιδα. Ντροπή! Ντροπή!».

Πίστευε πως δεν είχε να πει τίποτα μαζί τους και βημάτιζε στο νάρθηκα νευρικά, με τα χέρια πίσω, αγνοώντας τούς πάντες.

Μπουλούκι γιδοπρόβατα φάνηκε αντίκρυ, στη Μεγάλη Ράχη. Δυο άντρες τα σαλαγούσαν προς τη μεριά του χωριού. Η συζήτηση άναψε πάλι.

«Για δέστε... Οι Μανταίοι έρχονται. Λέγατε πως δεν θα δώσουν ούτ' ένα κουτσό και βλέπω να φέρνουν ολόκληρο κοπάδι».

Ο Χριστοφόρου παρασύρθηκε απ' το πάθος του.

«Στο χέρι τους είναι να μη δώσουν; Θα δώσουν και θα σκάσουν», φώναξε.

Πού να φανταζόταν ότι ο Κωνσταντής Μάντης βρισκόταν στο χωριό και τη στιγμή εκείνη ανέβαινε να κάνει την προσευχή του. Σαν τον είδε να εμφανίζεται στο πλακόστρωτο της εκκλησιάς, κατάπιε τη φωνή του.

Ο Κωνσταντής Μάντης είχε περάσει τα ογδόντα. Λεπτόκορμος, με ισχνό αυλακωμένο πρόσωπο και καθαρό βλέμμα. Κρατιόταν καλά στα πόδια του. Κάτω απ' το σκούφο φαίνονταν τα λιόχρυσα μαλλιά του ψιλοκομμένα. Φορούσε σουρτούκο, σαλβάρι και σωκάρδι με σταυρωτές κουμπότρυπες, σελάχι στη μέση του, που δεν τ' αποχωριζόταν ποτέ, πουκάμισο του καιρού, σταχτί με χαμηλό γιακά. Τα παπούτσια του δερμάτινα με πρόκες, βαριά. Παρ' όλη τη μακροζωία δεν έδειχνε να τον βαραίνει το σώμα του. Ήταν ευκίνητος και διατηρούσε τη διαύγεια της σκέψης. Έφτασε κουνώντας την αγκλίτσα του μ' έναν τρόπο που φαινόταν σα να μετρούσε την απόσταση που τον χώριζε απ' το χωριανό του. Τα λόγια του Χριστοφόρου τού φάνηκαν βαριά.

«Ε, Λευτέρη, πολύ φαρμάκι στάζ' η γλώσσα σου», είπε οργισμένος.

«Δεν άκουσες καλά. Για άλλους μιλούσαμε και σε σας το 'φερε η κουβέντα», μάσησε τα λόγια του ο Λευτέρης.

«Γιατί; Τι σου 'καμαν τα παιδιά μου και θέλεις το κακό τους; Τίποτα, είπες; Άκου, όμως, τι θα σου πω κι εγώ. Ο Θεός, που μια φορά έδωσε σε κάποιον, θα ξαναδώσει. Βάλ' το καλά στο

μυαλό σου! Κι εσείς οι άλλοι, που κλαψουρίζετε, ένα πράγμα να ξέρετε: Όποιος δίνει έστω και μια μπουκιά σε πεινασμένο, καρβέλια ο Θεός τού τη γυρίζει».

Γύρισε απότομα και κατέβηκε στην επιμελητεία. Στεγαζόταν στο ισόγειο ενός δίπατου σπιτιού, με αυλή και αλώνι μπροστά-μπροστά. Πλάι το μαγειρειό κι ένας μικρός χώρος, περιφραγμένος με κλαράκια. Οι γιοι του είχαν κλείσει τα σφαχτά στη μάντρα και περίμεναν κάποιον αρμόδιο να φανεί. Ο γερο-Κωνσταντής πέρασε δίπλα τους χωρίς να πει κουβέντα και στάθηκε μπροστά απ' το φράχτη,

Ο Ηλίας Μάντης, ο γιος του, ακούμπησε στο πεζούλι. Ύστερα από λίγο το αδρό, γεροδεμένο κορμί του καταπονεμένο έγειρε στο πλευρό. Ήταν σαράντα ετών ακριβώς. Η σκληρή ζωή είχε αποτυπώσει πάνω του τα πικρά ίχνη της. Λεπτές ζαρωματιές χάραζαν το φαρδύ, ξεροκαμένο πρόσωπό του, απαλείφοντας την εκφραστικότητα και τα χρώματα των αισθημάτων, που αναδύονταν απ' τα βάθη της ψυχής του. Οι κρόταφοί του ασήμιζαν. Το βλέμμα του ήταν βαθύ, ανήσυχο. Κάποια σκέψη τον απασχολούσε. Έβγαλε την καπνοσακούλα απ' την τσέπη του, τίναξε τα υπολείμματα του κομμένου καπνού στην παλάμη του με προσοχή και την έβαλε πίσω στη θέση της αναστενάζοντας. Χωρίς καπνό δεν μπορούσε να κάνει ούτε στιγμή.

Ο επιμελητής έριξε μια ματιά στα ζωντανά σουφρώνοντας τα φρύδια.

«Αυτά είναι όλα κι όλα;».

«Γιατί; Σου φαίνονται λίγα;».

Θα λάθευε και το καλύτερο μάτι, τόσο στριμωχτά που ήταν σε κείνο το χώρο.

«Ρώτησα, γιατί πρέπει να σημειώσω κάτι στην κατάσταση», απάντησε νευρικά.

«Σαράντα πέντε, όσα ζητήσατε είναι. Ολόκληρο κοπάδι», είπαν οι Μανταίοι.

«Τα μισά γερές προβατίνες, πάνω στη γέννα», αποκρίθηκε ο γερο-Κωνσταντής.

«Άκουσα, δεν χρειάζεται να το ξαναλές».

Γεμάτος οργή ο γέρος αποτραβήχτηκε στην άκρη ξεφυλλίζοντας το τεφτέρι του. Τον περασμένο Μάη, που γύριζαν απ' το χειμαδιό, είχαν χίλια διακόσια ζωντανά. Μέσα σε πέντε μήνες κατέβηκαν στα χίλια εκατό. Πήραν καμιά πενηνταριά οι αντάρτες. Κουτσά και στραβά τα περισσότερα. Έφαγε και η φαμιλιά μερικά. Όλα γραμμένα στο τεφτέρι. Πού πήγαν τα υπόλοιπα; Σκοτείνιασε το πρόσωπό του. «Θα 'σμιξαν με τ' άλλα κοπάδια και τα 'κοψαν οι τσοπαναραίοι, τον καιρό που είχαν επιστρατεύσει τους γιους μου και τα φύλαγα με τα εγγόνια μου», σκεφτόταν. «Τα ζλάπια να φάνε τα δικά τους!».

Οι χωριανοί πηγαινοέρχονταν σιωπηλοί. Άλλοι έφερναν τρόφιμα κι άλλοι ξύλα κι αγγεία, που χρειάζονταν στο μαγειρείο. Μπροστά στην αποθήκη της επιμελητείας σχηματιζόταν σειρά. Δυο άντρες βαστούσαν στους ώμους ένα κανταρόξυλο, με την πλάστιγγα να κρέμεται στη μέση. Ένας άλλος ζύγιζε σακιά μ' αλεύρι, τραχανά, κρεμμύδια, πατάτες. Ως κι έναν τενεκέ με μέλι έφερε ο γερο-Γρηγόρης. Το μαγειρείο ντουμάνιασε. Φλόγες έγλειφαν τα καζάνια και το νερό κόχλαζε. Δίπλα στο μαγειρείο το μέρος είχε μετατραπεί σε σφαγείο και μακάβρια σκηνή ξετυλιγόταν τριγύρω: κομμένα πόδια, έντερα, τομάρια, το έδαφος είχε γίνει κόκκινο βαθύ, σαν λασπόνερο. Ένας άντρας πιτσιλισμένος με αίματα τρόχιζε το μαχαίρι προσέχοντας την κάθε του κίνηση. Ο επιμελητής φώναξε αψίθυμος.

«Βιάσου λιγάκι».

Μάστορας ήταν ο άνθρωπος. Η δουλειά του χασάπη τού φαινόταν μαρτύριο.

«Σου είπα, τούτη η δουλειά δεν είναι για μένα».

«Το ίδιο λένε όλοι, όταν πρέπει να κάνουν κάτι που θεωρούν αγγαρεία. Γρήγορα, είπα. Δεν έχουμε χρόνο για χάσιμο».

Ο Βασίλης Μάντης κοίταξε τον αδερφό του, που κουβέντιαζε με κάποιον αντάρτη καπνίζοντας ένα πραγματικό τσιγάρο.

«Δώσ' μου το μαχαίρι σου», είπε και πετάχτηκε πάνω.

Είχε τα χαρακτηριστικά του πατέρα του. Γρήγορος και τολμηρός. Έκοβε τα σφαχτά χωρίς να σηκώνει κεφάλι.

Ο μάστορας τον παρακολουθούσε έκπληκτος.

«Δεν λυπάσαι να χαλάς το βιο σου με τα ίδια τα χέρια σου;», τον ρώτησε.

«Να τελειώνουμε μια ώρα νωρίτερα, για να ησυχάσουμε», είπε μέσ' απ' τα δόντια.

Στο χωριό είχε διαδοθεί ότι οι αντάρτες κατάσχεσαν το βιο των Μανταίων και το περνούσαν απ' το λιπίδι μπροστά στην επιμελητεία.

Η Σοφία έφτασε λαχανιασμένη, με τη μαντίλα πεσμένη στους ώμους της.

«Βρε αδερφέ, τίνος πρόβατα σφάζετε;».

«Δικά μας».

«Εσείς, βρε, θα μείνετε με τις γκλίτσες;».

Παράξενο πράγμα, η εμφάνιση της αδερφής του απάλυνε τον πόνο του. Την κοίταξε ήρεμα.

«Μη φοβάσαι. Μας έμειναν αρκετά ακόμα και του χρόνου θα γίνουν άλλα τόσα. Τα παιδιά να 'ναι καλά και να γυρίσουν στα σπίτια τους γρήγορα».

Η Σοφία ένιωσε την καρδιά της να 'ρχεται στη θέση της. Ανάσανε βαθιά.

«Καλά που 'ρθα και σ' αντάμωσα. Θα 'σπαγε η καρδιά μου».

«Γιατί;».

Έσκυψε πάνω του.

«Πώς γιατί; Λένε πως πήραν το βιο σας».

Ο Βασίλης σάστισε.

«Ποιος το λέει;».

«Οι χωριανοί. Ποιός άλλος;».

Χλόμιασε απ' το θυμό του. Το μαχαίρι άστραφτε στην τρεμάμενη γροθιά του.

«Ας λένε ό,τι θέλουν. Δεν πρόκειται να γίνει το χατίρι τους. Εκτός κι αν γίνουν αυτοί αρχηγοί του αγώνα», είπε ζαρώνοντας τα φρύδια.

Διέκοψαν την κουβέντα παρακολουθώντας τις χωριανές τους, που πλησίαζαν με ταψιά και σκάφες στα χέρια.

Οι γυναίκες φορούσαν σεγκούνια γεμάτα μπαλώματα, λιωμένες κάλτσες, τρύπια τσαρούχια. Έτρεμαν απ' το κρύο.

«Τι θέλουν και μας φώναξαν;», ρωτούσαν φτάνοντας.

«Ρωτήστε τους υπεύθυνους», απάντησε ο Βασίλης.

Ο επιμελητής βρισκόταν στο μαγειρείο. Άκουσε τις γυναίκες φωνές και βγήκε στην είσοδο.

«Μπορείτε να πάρετε», έδειξε τη σκάφη με τα εντόσθια.

Οι γυναίκες τσαλαπατούσαν στις λάσπες κι έπαιρναν ό,τι προλάβαιναν: συκώτια, πνευμόνια, έντερα. Κάποια σταμάτησε μπροστά από μια στοίβα με αρνίσια κεφάλια.

«Συναγωνιστή, να πάρουμε και κανένα απ' αυτά;».

«Όχι. Αυτά είναι για μένα», απάντησε εκείνος συνοφρυωμένος.

Οι χωριανοί αλληλοκοιτάχτηκαν. Δεν το 'πε άσκοπα αυτό. Η γυναίκα παραξενεύτηκε.

«Όλα;».

«Όλα! Λογαριασμό θα σου δώσω;», ξέσπασε απότομα.

Ήταν λίγο αλαφρόισκη, κι όταν κανένας δεν της έκανε τσαχτίρι, τον «έλουζε» πατόκορφα.

«Καλά ντε, καλά. Δεν το 'πα για να βάλεις τις φωνές. Ξέρω που 'γινες τρανός. Τα σιρίτια σου λείπουν ακόμα».

Απομακρύνθηκε με σφιγμένα χείλη, προσηλωμένος στο καθήκον του. Την ίδια στιγμή είδε τους υπεύθυνους της οργάνωσης να 'ρχονται βιαστικά ο ένας πίσω απ' τον άλλο και πανικοβλήθηκε.

«Βιαστείτε! Βιαστείτε! Φτάνουν τα τμήματα. Πρέπει να πάρουν το συσσίτιο», φώναξε.

Ο Ηλίας Μάντης έσβησε το τσιγάρο κι έβαλε τη γόπα στην καπνοσακούλα. Είχε περάσει ο καιρός που τα τσελιγκάτα έφυγαν για τα χειμαδιά. Οι Λάηδες και οι Μανταίοι βρισκόνταν ακόμα στο χωριό. Δεν μπορούσαν να φύγουν χωρίς την άδεια των ανταρτών. Είχαν κάνει μια αίτηση στο Αρχηγείο του Γράμμου και περίμεναν. Απάντηση όμως δεν ερχόταν. Ανησυχούσαν. Αν έμεναν στον τόπο τους μερικές μέρες ακόμα

θα 'πιανε ο χειμώνας και το βιο τους θα κινδύνευε, γιατί δεν είχαν ούτε ζωοτροφές ούτε μαντριά. Πλησίασε λοιπόν τον Αλέκο, τον στρατιωτικό υπεύθυνο του χωριού.

«Τι γίνεται, βρε Αλέκο; Ήρθε καμιά απάντηση;».

«Όχι ακόμα», του είπε αποφεύγοντας το βλέμμα του.

Οι Μανταίοι μαζεύτηκαν στο πατρικό τους σπίτι. Αδύνατη η φωτιά έκαιγε στο τζάκι. Απ' τη μια μεριά κάθησε ο γέρος, απ' την άλλη οι γιοι του άφωνοι, σκυθρωποί, με τα μάτια καρφωμένα στο πάτωμα. Ένα τσούρμο παιδιά -αδέρφια και ξαδέρφια- κάθισαν ανάμεσά τους. Ο γέρος ξερόβηξε.

«Δώσατε τις προβατίνες, που 'ταν πάνω στη γέννα», γόγγυξε.

Ήταν αρκετά στεναχωρημένοι. Η παρατήρηση του γέρου τάραξε τα νεύρα τους.

«Τι να κάναμε; Να δίναμε τα ζυγούρια; Τις προβατίνες δώσαμε», αποκρίθηκε ο Θανάσης, ο μεγάλος του γιος. «Αν τις βαστούσαμε, θα γεννούσαν στο δρόμο για το χειμαδιό και θα πήγαιναν χαμένες κι αυτές και τ' αρνιά».

«Φοβάμαι πως θα περάσουμε το χειμώνα εδώ», είπε ο Ηλίας σκεπτικός.

«Αν μείνουμε εδώ, πάει το βιο, το χάσαμε».

Άνοιξε η πόρτα. Ο Βαγγέλης Λάης μπήκε στον οντά. Στράφηκαν όλοι προς τη μεριά του. Θλίψη βαθιά κάλυπτε το πρόσωπό του.

«Τι έπαθες;», τον ρώτησε ο Ηλίας.

Ακούμπησε στο μπαούλο, δίπλα στην είσοδο, φέρνοντας το χέρι στην τσέπη.

«Έχω την άδεια που περίμενα».

«Τι απάντησαν;».

Είχε τρεις γιους ο Βαγγέλης. Ο μεγαλύτερος ήταν δεκάξι ετών. Οι συνομήλικοί του πρόσφεραν υπηρεσίες στο Δημοκρατικό Στρατό. Θα μπορούσε να κάνει κι αυτός κάτι, σκέφτηκαν οι αρμόδιοι κι έβγαλαν την απόφαση. Σαν το 'μαθε ο Βαγγέλης Λάης, ράγισε η καρδιά του.

«Αυτό που φοβόμουν», αναστέναξε.

«Τι τον θέλουν, μπρε; Είναι παιδί ακόμα», απόρησε ο γερο-Μάντης.

Μαύρες σκέψεις πέρασαν απ' το μυαλό του Ηλία. Κοίταξε ανήσυχος το Θανάση. Μπορεί να κρατούσαν και τα δικά τους παιδιά. Είχαν άλλωστε την ίδια ηλικία σχεδόν.

«Έτσι που πάνε τα πράγματα, θα επιστρατεύσουν και τα μωρά», είπε σαρκαστικά. «Δεν αποκλείεται να ξαναπάρουν κι εμάς».

Ο Θανάσης σηκώθηκε απότομα και κούμπωσε το σακάκι.

«Πάω στο φρουραρχείο, να ρωτήσω τι γίνεται με τη δική μας υπόθεση».

Ο Ηλίας έφερε στο νου του τα λόγια του στρατιωτικού υπεύθυνου και σκέφτηκε ότι θα πήγαινε άσκοπα.

«Δεν πιστεύω να 'χουν να σου πούνε κάτι».

«Θα πάω», είπε αγνοώντας τα λόγια του. «Θα πάω, κι αν δεν πάρω απάντηση, δεν θα σταματήσω εδώ, θα πάω μέχρι το Γιαννούλη. Αυτός ξέρει καλά με τι κόπο κι ιδρώτα φκιάνεται μια περιουσία. Δε θα μας αφήσει να καταστραφούμε».

Στο φρουραρχείο ήταν πάλι, όπως πάντα, οι ίδιοι άνθρωποι, λες και τους έστησε εκεί η μοίρα, για να διαψεύδουν τις ελπίδες του κόσμου.

«Ήρθες να ρωτήσεις για την άδεια; Όχι, δεν ήρθε ακόμα», τον πρόλαβε ο στρατιωτικός υπεύθυνος.

Δεν ήταν κανένας ευκολόπιστος άνθρωπος ο Θανάσης.

«Θέλω να ρωτήσω γι' αυτό το συναγωνιστή φρούραρχο».

Ο φρούραρχος έριξε πάνω του μια περαστική ματιά, αφήνοντας να διαφανεί πως βρέθηκε σε αμηχανία.

«Αν έρθει, θα σας ειδοποιήσουμε αμέσως», ήταν το μόνο πράγμα που είχε να πει.

«Δεν μπορούμε να περιμένουμε άλλο», είπε βγαίνοντας βιαστικά ο Θανάσης.

Γνώριζαν καλά τους Μανταίους, δεν θα 'μεναν με σταυρωμένα χέρια. Τα βλέμματά τους διασταυρώθηκαν ανήσυχα.

Ο στρατιωτικός υπεύθυνος ένιωθε να περιπλέκεται σε μια δυσάρεστη υπόθεση, που δεν γνώριζε πού μπορούσε να καταλήξει. Στράφηκε προς τους συντρόφους του διστακτικά.

«Μήπως μας χάθηκαν τίποτα χαρτιά;».

«Αποκλείεται», απάντησε ο γραμματέας.

Ο στρατιωτικός υπεύθυνος στηρίχτηκε στο γραφείο με τ' αδύνατα χέρια του και σηκώθηκε αργά, σα να 'φερνε πάνω του κάποιο μεγάλο βάρος.

«Ακούστε, δε θέλω να 'χω καμιά σχέση με την υπόθεση αυτή. Μπορεί να κατηγορηθούμε για αμέλεια και να μας καταλογίσουν ευθύνες».

Ο γραμματέας τον κοίταξε μ' αυστηρό ύφος.

«Στον αγώνα που κάνουμε τις ευθύνες τις αναλαμβάνουν εκείνοι που μάχονται στην πρώτη γραμμή».

Μέσα σ' αυτούς, φυσικά, έβλεπε ο στρατιωτικός υπεύθυνος και τον εαυτό του.

«Μπορώ να φέρω ευθύνες, αλλά για τις δικές μου πράξεις».

Ο γραμματέας προσπάθησε να δικαιολογηθεί.

«Θα 'ταν άδικο ν' αφήναμε μερικούς να τους οδηγεί απ' το χέρι η καλή τους τύχη, όταν άλλοι θυσιάζουν τα πάντα».

Οι σύντροφοί τους απόφυγαν να πάρουν μέρος στη διένεξη. Άρχισαν να φεύγουν ένας-ένας σκεφτικοί. Ο γραμματέας απευθύνθηκε στο στρατιωτικό υπεύθυνο χαμηλόφωνα.

«Περίμενε μια στιγμή».

Σαν έμειναν οι δυο τους, του είπε χωρίς ενδοιασμό:

«Πόσες λίρες σού τάξανε οι Μανταίοι για να τους φέρεις την άδεια;».

Ο στρατιωτικός υπεύθυνος τινάχτηκε πάνω τρέμοντας ολόκληρος.

«Ντροπή! Αίσχος!», φώναξε έξαλλος. «Αυτό δεν το περίμενα από σένα».

«ΗΣύχασε, αστειεύτηκα, παραλογίστικα αν θέλεις».

«Αυτά δεν είναι αστεία. Η θέση σου επιβάλλει ευθύνη και σοβαρότητα».

Βράδιαζε. Το κρύο γινόταν τσουχτερό. Το χιόνι που είχε πέσει έφτανε στον αστράγαλο, αχνόλαμπε γαλαζωπό. Οι υπεύθυνοι της οργάνωσης τακτοποιούσαν τους αντάρτες στα καταλύματα. Ήταν δυο ολόκληρα τάγματα. Αργά το βράδυ έφτασε ακόμα ένα τμήμα με τους διοικητές του Αρχηγείου. Οι μαχητές μαζεύτηκαν στην αυλή του σχολείου. Άρχισαν να κάνουν βήμα σημειωτόν, να κλωθογυρίζουν αργά, σιγά, αδιάκοπα. Οι αρχηγοί ζήτησαν να δούνε το στρατιωτικό υπεύθυνο, ο οποίος παρουσιάστηκε μπροστά τους μ' όλο το γραφείο της οργάνωσης.

Ο Αλευράς, ένας απ' τους αρχηγούς, τον ρώτησε:

«Υπάρχει δυνατότητα να ταχτοποιηθούμε;».

«Ναι», απάντησε ο στρατιωτικός υπεύθυνος.

«Αν καταλαβαίνετε ότι υπάρχουν δυσκολίες, να μας ανοίξετε την εκκλησία και το σχολείο».

«Όχι. Θα σας ταχτοποιήσουμε στα σπίτια».

Οι αρχηγοί περίμεναν στην αυλή μέχρι να φύγει κι ο τελευταίος αντάρτης. Οι ίδιοι φιλοξενήθηκαν στο σπίτι του στρατιωτικού υπεύθυνου. Αφού ζεστάθηκαν κι έφαγαν καλά, ο σπιτονοικοκύρης τούς είπε:

«Συναγωνιστές, το δωμάτιο είναι έτοιμο, μπορείτε να πάτε να κοιμηθείτε».

«Όχι, θα καθήσουμε να κουβεντιάσουμε. Θα στεγνώσουν και τα ρούχα μας στο μεταξύ», απάντησε ο Αλευράς, βγάζοντας απ' την τσάντα του ένα σημειωματάριο. «Έκανα στον ΕΛΑΣ, στο Δημοκρατικό Στρατό, γύρισα τη μισή Ελλάδα. Δεν συνάντησα χωριό μέχρι τούτη τη στιγμή που να μπόρεσε να εξασφαλίσει καταλύματα για τόσους αντάρτες. Αυτό θα το γράψω, για να το μάθει ο κόσμος, όταν έρθει η ώρα».

«Τι θα κάμετε είναι δικό σας ζήτημα. Εμείς κάναμε τ' αγωνιστικό μας καθήκον».

Πάνω στον αυχένα του Πριάσοπου χιόνιζε συνέχεια. Ο Θα-

νάσης Μάντης κι ο ανιψιός του Θωμάς διέσχιζαν με δυσκολία το χιόνι, που έφτανε μέχρι τη μέση. Ο Θωμάς πήγαινε πίσω, πατώντας στον ντορό του θείου του. Οι νιφάδες ανεμοδέρνονταν κι έπεφταν στα πρόσωπα. Δεν μπορούσαν ούτε να δούνε ούτε να αναπνεύσουν ελεύθερα. Ξαφνικά άκουσαν λύκους να ουρλιάζουν.

Ο Θωμάς κοίταξε γύρω. Ήταν μεσάνυχτα. Δεν φαινόταν τίποτα. Τα ουρλιαχτά ακούγονταν όμως όλο και πιο καθαρά.

«Θείε, ακούς;».

«Μη φοβάσαι. Οι λύκοι δεν ρίχνονται στον άνθρωπο».

«Ουρλιάζουν εδώ κοντά».

«Έτσι ακούγεται, γιατί φέρνει ο αέρας τα ουρλιάσματα».

Προχώρησαν καμιά πενηνταριά μέτρα. Ο Θωμάς πρόσεξε κάτι φωτεινά σημεία να κουνιούνται μέσα στη χιονοθύελλα. Κατάλαβε. Ήταν οι λύκοι. Είχαν πέσει πάνω σ' ένα ψοφίμι, δίπλα στο δρόμο, και τα μάτια τους ήταν αυτά που γυάλιζαν. Ο Θανάσης σταμάτησε απότομα.

«Μπομπώ, βγήκαν μπροστά μας».

Έβγαλε το φακό που είχε στην τσέπη για ώρα ανάγκης, τον άναψε κι έριξε τη φωτεινή δέσμη στην αγέλη των λύκων, αλλάζοντας τους χρωματισμούς και μπήγοντας τα χουγιαχτά.

«Ω μπούρα! Ω ντόρα!».

Αντήχησαν τα βουνά. Μια τουφεκιά έπεσε πιο πάνω. Οι λύκοι εξαφανίστηκαν, μα ο Θωμάς είχε την αίσθηση πως τους ακολουθούσαν μέσ' απ' τα πεύκα και γύριζε κάθε λίγο πίσω το κεφάλι.

Ο Θανάσης ένιωθε καλά την ανησυχία του παιδιού, γιατί είχε περάσει κι ο ίδιος μεγάλη λαχτάρα.

«Κοίτα μπροστά σου, να μην πέσεις».

Πλησίαζαν στο Πευκόφυτο. Μέσ' απ' το μουντό φως της αυγής αναδύονταν τα σπίτια, χτισμένα στους πρόποδες της Αρένας. Παχιά στρώση χιονιού κάλυπτε τα βράχια, τύλιγε τα πεύκα κάτω απ' το βουνό κι έφτανε μέχρι το χωριό σαν πούπουλο σκορπισμένο εδώ κι εκεί.

Πολίτες κι αντάρτες πηγαινοέρχονταν βιαστικοί. Σταμάτη-

σαν δίπλα στη βρύση. Δύο αξιωματικοί με μπότες και περιστροφή πλησίαζαν.

«Συναγωνιστές, πού μπορώ να βρω το σύντροφο Γιαννούλη;», ρώτησε ο Θανάσης με σταθερή φωνή.

Κοίταξαν με προσοχή τον παράτολμο άντρα.

«Ποιοι είστε;».

«Αθανάσης Μάντης λέγομαι. Απ' τη Ζέρμα... Το παιδί είναι ανιψιός μου».

«Ελάτε μαζί μας», είπε ο αντάρτης παρατηρώντας το παιδί, που είχε ξυλιάσει απ' το κρύο.

Τους οδήγησαν σ' ένα σπιτάκι στην άκρη του χωριού.

«Περάστε μέσα και περιμένετε».

Στο δωμάτιο που βρέθηκαν δεν υπήρχε ψυχή. Ένα κούτσουρο κάπνιζε στο τζάκι. Δεν τόλμησαν να ανασκαλίσουν τη φωτιά κι αισθάνονταν σα να 'ταν έξω ακόμα. Ύστερα από κάμποση ώρα ένας αντάρτης φάνηκε στο κατώφλι.

«Ακολουθήστε».

Ανέβηκαν πάνω απ' το χωριό. Περπάτησαν λίγα λεπτά μες στο δάσος. Δεξιά κι αριστερά σκοποί με τα όπλα στο χέρι, καλύβες από ξύλα. Πάνω από τα πεύκα έπεφταν τούφες από χιόνι. Άσπρισαν οι ώμοι και τα μαλλιά τους. Μπροστά σ' ένα καλυβάκι, ένας αντάρτης με τ' αυτόματο να κρέμεται απ' τον ώμο, σέλωνε ένα σιδερόψαρο άλογο, που το τρίχωμά του έλαμπε σαν χέλι.

Ο Γιαννούλης πρόβαλε απ' το καλύβι. Ψηλός, γενναίος, επιβλητικός. Το βλέμμα του έπεσε ερευνητικά στο πρόσωπο του Θανάση.

«Έλα. Τι τρέχει;», είπε απλώνοντας το χέρι του.

Οι θρύλοι του ηρωικού αρχηγού των ανταρτών του Γράμμου, που κυκλοφορούσαν στα χωριά της περιοχής, έκαναν το Θανάση να νιώσει ότι βρισκόταν μπροστά σ' έναν άλλο άνθρωπο, απ' το λόγο του οποίου εξαρτιόταν η τύχη του κόσμου.

«Συναγωνιστή, δεν ξέρουμε τι να κάνουμε... Μας έπιασε ο χειμώνας κι εμείς περιμένουμε ακόμα την άδεια για να φύγουμε για το χειμαδιό», είπε κομπιάζοντας.

Το πρόσωπο του Γιαννούλη σκοτείνιασε. Κάλεσε έναν αξιωματικό και του 'πε:

«Ρίξε μια ματιά στο πρωτόκολλο, να δεις πότε στάλθηκαν οι απαντήσεις στους κτηνοτρόφους της Ζέρμας... Για κάθε ενδεχόμενο, ετοίμασε αντίγραφο της απόφασης».

Αισθάνθηκε τόση χαρά και ικανοποίηση εκείνη τη στιγμή ο Θανάσης, που διαλύθηκε μέσα του κάθε δισταγμός.

«Δεν ξέρω πώς να σας ευχαριστήσω!», είπε συγκινημένος.

Ο Γιαννούλης έριξε μια ματιά στην άδεια.

«Βιαστείτε, γιατί θα έχουμε βαρυχειμωνιά...».

Έφυγαν αμέσως. Μέσα σε λίγες ώρες βρίσκονταν πάλι στο χωριό.

Το χωριό είχε αλλάξει όψη. Όλα τα τζάκια έκαιγαν. Στήλες καπνού ορθώνονταν στον γκρίζο ουρανό. Το χιόνι πάνω απ' τα σπίτια έλιωνε. Οι δρόμοι πλημμύριζαν από αντάρτες. Κάπου-κάπου διακρινόταν κανένας πολίτης. Ο ήχος ενός εμβατήριου έφτανε στ' αυτιά τους. Ο Λάμπρος πότιζε το μολάρι στη βρύση. Βλέποντας το Θωμά, τον αδερφό του, να 'ρχεται από πέρα, έτρεξε κοντά του.

«Έφεραν τρεις ανταρτίνες να μείνουν στο σπίτι μας», είπε χαρούμενος. «Σε σας, θείε, είναι μια ομάδα».

Ο Θανάσης άνοιξε το βήμα του. Χωρίζοντας είπε στον ανιψιό του:

«Πες του πατέρα σου να 'ρθει αμέσως. Να ειδοποιήσεις και το Βασίλη», είπε χωρίζοντας.

«Καλά, θείε».

Δεν πίστευαν ότι θα επέστρεφαν τόσο γρήγορα και θα 'φερναν την άδεια που περίμεναν. Ο Ηλίας έφτασε αμέσως. Ο αδερφός του, ο Θανάσης, δεν είχε προλάβει να πλυθεί. Στάθηκε πίσω του και περίμενε ανυπόμονος. Η γυναίκα του, η Μέλπω, του 'ριχνε νερό να ξεπλυθεί και η Δαφνούλα περίμενε κρατώντας τα ζεστά ρούχα του πατέρα της.

«Δεν είναι κανείς μέσα», είπε στο θείο της και χαμήλωσε τα μάτια της από ντροπή.

Ο Ηλίας ρώτησε χωρίς επιφύλαξη πια:

«Έφερες την άδεια, μου είπε το παιδί».

Ο Θανάσης παρασύρθηκε από μια έμμομη ιδέα, να μεγαλοποιήσει τις δυσκολίες που είχε συναντήσει.

«Ναι, αλλά τι τράβηξα μέχρι να την πάρω...».

Ο Ηλίας τον κοίταξε επίμονα μ' ανήσυχη προσμονή. Εκείνος κατέβασε το κεφάλι.

«Είχαμε τύχη που ήταν ο Γιαννούλης», πρόσθεσε.

«Σ' άφησαν να τον δεις;».

«Ναι...».

Τα λόγια του Γιαννούλη στριφογύριζαν στο μυαλό του.

«Είπε να βιαστούμε. Έρχεται βαρυχειμωνιά που δεν φανταζόμαστε».

«Αρχηγός είναι. Κάτι σοβαρό θα 'χει στο νου του για να το πει».

«Έτσι νομίζω κι εγώ».

Έφτασε κι ο Βασίλης με το γέρο πατέρα τους να τον ακολουθεί γεμάτος αγωνία.

«Πού είναι η άδεια;».

Ο Θανάσης άπλωσε το χέρι προς τη μεριά του.

«Να... Διάβασε».

Ο Βασίλης διάβασε το κείμενο φωναχτά. Φαινόταν ότι είχε γραφτεί πρόσφατα. Το βλέμμα του σταμάτησε στην ημερομηνία που εκδόθηκε η απόφαση.

«Η άδεια δόθηκε εδώ κι ένα μήνα», είπε κοιτάζοντας τους αδερφούς του.

Ο Ηλίας ήταν σίγουρος πια ότι οι υπεύθυνοι της οργάνωσης θ' απόκρυψαν την άδεια για κάποιο σκοπό, που δεν ήταν δύσκολο να μαντέψει.

«Τη βάσταξαν στο φρουραρχείο», είπε ξαφνικά.

Ο Βασίλης ταραχτήκε...

«Λες να 'καναν τέτοιο πράμα; Για ποιό λόγο να το 'καναν;».

Τους διέκοψε ωστόσο ο Θανάσης.

«Αφήστε τα αυτά και σκεφτείτε τι να κάνουμε».

Δεν ήταν η πρώτη φορά που έμπαινε το ερώτημα αυτό, να μην ξέρουν τι να πράξουν.

«Θα φύγουμε», είπε ο Βασίλης αποφασιστικά. «Θα φύγουμε αύριο κιόλας».

Ο Θανάσης σηκώθηκε απότομα. Έτσι έκανε κάθε φορά που παρουσιαζόταν κάποιο σοβαρό πρόβλημα που δεν χωρούσε αναβολή.

«Ν' αρχίσουμε να ετοιμαζόμαστε. Να πάει κάποιος να πει στα παιδιά να μαζέψουν το βιο».

Ο πατέρας τους, ο γερο-Κωνσταντής Μάντης, άκουγε συλλογισμένος με το κεφάλι σκυφτό. Είχαν δει πολλά τα μάτια του. Στράφηκε στους γιους του γεμάτος ανησυχία.

«Δεν μ' αρέσουν αυτά τα πράματα, αυτή η βιασύνη».

Τους είχε κυριέψει η παράλογη σκέψη της φυγής και δεν νοιάζονταν για τίποτα άλλο.

«Αρκετά περιμέναμε, δεν μπορούμε να μείνουμε ούτε στιγμή παραπάνω», απάντησε ο μεγάλος γιος του.

«Έχει δίκιο ο Θανάσης».

Του κακοφάνηκε του γέρου, που δεν ήθελαν να πάρουν υπόψη τη γνώμη του.

«Όποιος βιάζεται σκοντάφτει. Βάλτε το καλά στο νου σας!».

«Τώρα που 'χουμε την άδεια απ' το Γιαννούλη, δεν μας κρατάει τίποτα, κανένας κερατάς».

Προαισθανόταν τον κίνδυνο ο γέρος. Η αισιοδοξία τους τον έκανε να ανησυχήσει ακόμα περισσότερο. Το κοφτερό του βλέμμα πετούσε απ' τον ένα γιο στον άλλο. Έχασε εντελώς την υπομονή του.

«Προσέξτε, κάνετε λάθος», ύψωσε τη φωνή του. «Κάνετε μεγάλο λάθος, αν νομίζετε ότι θα δείχνετε αυτό το παλιόχαρτο και θ' ανοίγουν οι δρόμοι για να περνάτε».

Ο Ηλίας παρακολουθούσε τον πατέρα του σκεφτικός. Στην αρχή νόμιζε ότι ήταν στις λόξεις του κι ήθελε να γίνει το δικό του. Σαν ξανασκέφτηκε, όμως, και ζύγισε καλά όσα άκουσε, άλλαξε γνώμη και πίστεψε πως κάτι σοβαρό θα 'χε υπόψη του, για να επιμένει τόσο.

«Μήπως ξέρεις κάτι και μας το κρύβεις;».

«Ξέρω τα πονηρά του πολέμου, που δεν θέλετε να πάρετε υπόψη», είπε βαριεστημένος.

«Μίλα καθαρά».

«Αυτό κάνω», αποκρίθηκε πικραμένος ο γέρος. «Πρέπει να μάθουμε τι έγινε η άδεια που 'στειλε τ' Αρχηγείο».

«Δεν πρόκειται να το μάθουμε ποτέ, δεν μας ενδιαφέρει».

Ο γέρος ανάμεσα σε δύο γνώμες άρχισε να ταλαντεύεται.

«Δεν ξέρω... Μπορεί να 'ναι όπως τα λέτε, μπορεί και όχι. Αν δεν ξεκαθαρίσουμε το ζήτημα αυτό, δεν κάνει να κουνηθούμε από 'δω».

Βυθίστηκαν στη σκέψη.

«Αν αρχίσουμε να σκαλίζουμε την υπόθεση αυτή, θα βρούμε το μπελά μας».

«Αυτό θέλουν μερικοί. Να καθυστερήσουμε, για να μας φάνε το βιο, να γίνουμε ζητιάνοι».

«Κάντε ό,τι νομίζετε», αναστέναξε ο γέρος και κλείστηκε στον εαυτό του.

Ο Ηλίας δεν είπε λέξη τόση ώρα. Ζύγιζε όμως την κάθε κουβέντα. Να φύγουν, ήταν ένας λόγος. Τι θα γινόταν μετά αν συνεχιζόταν ο πόλεμος, όπως έδειχναν τα πράγματα, και τους απαγόρευαν να επιστρέψουν στο χωριό; Οι οικογένειες πώς θα ζούσαν;

«Αν μπορούσα να εξασφαλίσω το κλαρί και το χορτάρι για το βιο μου, θα 'μενα χωρίς να το σκεφτώ».

Στα μάτια του γέρου άστραψε μια σπίθα ελπίδας. Ο τόπος του χωριού είχε αρκετή βλάστηση. Οι κάτοικοι που διατηρούσαν ζωντανά δεν συναντούσαν δυσκολίες στην εξασφάλιση των ζωοτροφών. Μερικοί μάλιστα είχαν και περίσσευμα. Σκέφτηκε, λοιπόν, ότι θα μπορούσε να αγοράσει το περίσσευμα με κάποιο αντάλλαγμα, ή και με χρήμα ακόμα, φτάνει να συμφωνούσαν οι γιοι του.

«Μίλησα με χωριανούς και υποσχέθηκαν να μας βοηθήσουν».

Αυτό δεν το περίμεναν οι γιοι του. Τον κοίταξαν κατάπληκτοι.

«Θα μας βοηθήσουν; Πώς; Με ποιό τρόπο;».

«Θα μας δώσουν κλαρί και χορτάρι».

«Δεν ξεχειμωνιάζουν με ψίχουλα χίλια διακόσια γιδοπρόβατα», είπε ο Βασίλης.

Ο γέρος είχε καταστρώσει ολόκληρο σχέδιο για να σώσει την περιουσία των παιδιών του.

«Θα πάρουμε ό,τι μας δώσουν, θ' αγοράσουμε ακόμα ό,τι μας πουλήσουν. Θα 'χουμε τόσο κλαρί, τόσο χορτάρι. Θα φτάσουν για τόσο βιο. Το υπόλοιπο βιο θα το χωρίσουμε σε μικρά μερίδια και θα το ρίξουμε στα κοπάδια των χωριανών. Ταΐστε τα, θα τους πούμε, και τ' αρνιά και τα κατσίκια που θα γεννήσουν θα 'ναι μισακά».

«Δεν γίνονται αυτά», τον διέκοψε ο Βασίλης. «Ο κόσμος δυσκολεύεται να ξεχειμωνιάσει το βιο του, για το δικό μας θα νοιάζεται;».

«Είπα, δεν θα το κάνουν τζάμπα».

Ο Βασίλης είχε τους λόγους του να μη συμφωνεί με τη γνώμη του γέρου. Η γυναίκα του ήταν φιλάσθενη, τα παιδιά του μικρά. Σε περίπτωση που θ' αποφάσιζαν να μείνουν στο χωριό, τ' αδέρφια του θα χώριζαν το βιο τους και θα 'μενε μόνος του, δεν θα 'χε βοήθεια από κανέναν. Όλα αυτά δεν ήταν τίποτα μπροστά στο πρόβλημα των ζωοτροφών, που θα 'πρεπε να αντιμετωπίσει. Υπήρχε κι άλλος λόγος. Ο κίνδυνος να επιστρατεύσουν τα παιδιά τους. Απόφυγε να μιλήσει γι' αυτό, γιατί δεν ήθελε να νομίσουν ότι πάει να τους εξαναγκάσει.

«Αν νομίζετε ότι μπορείτε να βγάλετε πέρα το χειμώνα με τάματα κι υποσχέσεις, να μείνετε. Εγώ, πάντως, μαζεύω το βιο μου και φεύγω».

Στα Μανταίικα έφεγγε όλη τη νύχτα. Γίνονταν γρήγορες προετοιμασίες. Ο γέρος γύριζε από σπίτι σε σπίτι προσπαθώντας να πείσει τους γιους του ν' αναβάλουν την αναχώρηση. Εκείνοι το δικό τους, σκληροί κι ανυποχώρητοι.

Αναχώρησαν την άλλη μέρα τα χαράματα. Γείτονες και χω-

ριανοί βγήκαν να τους καλοστρατήσουν. Η Αφροδίτη μόνο έλειπε.

«Το γράφει η μοίρα μας, φαίνεται, να φύγουμε με την κατάρρα της», είπε ο Θανάσης.

«Να καταριέται τον εαυτό της, αυτό ξέρω να πω», απάντησε η Γλυκερία.

«Μήπως φταίξαμε κι εμείς κάπου και δεν ξέρουμε;», αναρωτήθηκε ο Ηλίας.

«Εσύ, βρε αδερφέ, δεν ξέρεις τίποτ' ακόμα», είπε η Σοφία βαδίζοντας ανάμεσά τους. «Ύστερ' απ' αυτά που 'κανε με το υφαντό της νύφης, ντρέπεται να σας κοιτάξει στα μάτια».

Δεν ήθελε ο Ηλίας ν' ακούει τις αδερφές του ν' αλληλοκατηγορούνται κι άρχισε ν' αποχαιρετά τους χωριανούς.

«Γεια σας. Καλό χειμώνα. Καλή αντάμωση».

«Καλή αντάμωση και του χρόνου με τη λαϊκή δημοκρατία», έλεγε ο Βασίλης δεξιά κι αριστερά.

«Στο καλό κι ο Θεός μαζί σας», απαντούσαν οι χωριανοί.

Απέναντι, στο δρόμο του μοναστηριού, φάνηκαν οι Λάηδες. Έφευγαν κι αυτοί για το χειμαδιό. Σιγά, όσο σάλευαν, σα να τους βαστούσε η γης. Μια μαύρη φοράδα μπροστά, με κόκκινη βελέντζα στη ράχη, και πίσω μουλάρια, φορτωμένα βαριά, δυο γέροι, μερικές γυναίκες, μικρά παιδιά. Ούτ' ένας νέος άντρας. Άλλοι υπηρετούσαν στο στρατό κι άλλοι ήταν αντάρτες που τους είχαν επιστρατεύσει το τελευταίο διάστημα. Οι οικογένειες των ανταρτών αναγκάστηκαν να μείνουν στο χωριό. Τα προηγούμενα χρόνια έφευγαν όλοι μαζί σχηματίζοντας ολόκληρη φάλαγγα, δέκα αγώγια στη σειρά, είκοσι άλογα και πουλάρια, τρεις χιλιάδες γιδοπρόβατα. Τώρα οι οικογένειές τους διασκόρπιζαν μέσα σ' έναν κόσμο που αλληλοσπαραζόταν.

Χώρισαν λυπημένοι, με δάκρυα στα μάτια, χωρίς να πούνε άλλη κουβέντα. Ίσως να προαισθάνονταν τη διχόνοια που πλησίαζε.

Ήταν δεύτερη μέρα στο δρόμο. Καταχνιά κάλυπτε την κοιλάδα του Σαραντάπορου. Δεν έβλεπαν τίποτα, ούτε δέντρα ούτε βουνά. Στο Χάνι της Μόλιστας τους έπιασε βροχή. Έπεφτε με το τουλούμι. Ορθά τα νερά κυλούσαν στα ρέματα, γκρίζα και πηχτά σαν κουρκούτι απ' το ξέπλεμα των αργιλικών σχιστόλιθων. Ο Σαραντάπορος είχε πλημμυρίσει απ' άκρη σ' άκρη και βούιζε. Μουσκεμένοι μέχρι το κόκαλο, οδηγούσαν τα κοπάδια τους κάτω απ' τα βλέμματα των ανταρτών, που τους παρακολουθούσαν απ' τα παρατηρητήρια και τα πολυβολεία. Χοντρές σταγόνες έσταζαν απ' τα μαλλιά και κυλούσαν στο πρόσωπο, στο λαιμό. Τα παιδιά, καβάλα στα μισοσάμαρα, ένιωθαν το νερό κρύο, σαν γλίστρημα φιδιού, να κατεβαίνει στα κορμιά τους. Πάνω τους ο ουρανός μπουμπούνιζε, κόκκινες σκούρες αναλαμπές έσκιζαν τα σύννεφα. Έτρεμαν μήπως πέσει κεραυνός και τα χτυπήσει. Μαζεύονταν σωρό, δεν σήκωναν κεφάλι. Τα κοπάδια σέρνονταν αργά μέσα στη νεροποντή.

«Λίγο ακόμα και μπαίνουμε στη ζώνη του στρατού», είπε ο Θανάσης κοιτάζοντας τους αδερφούς του.

Δεν φάνηκε να αισθάνονταν ιδιαίτερη χαρά γι' αυτό που άκουσαν. Υπήρχε λόγος. Την άνοιξη, που επέστρεφαν απ' το χειμαδιό, τους είχε σταματήσει ο στρατός στα μέρη του Κάντσικου και τους είχε διατάξει να παραμείνουν εκεί, ώσπου να πάρουν νέα εντολή. Αυτοί όμως τ' αγνόησαν όλα και μια νύχτα πέρασαν στην περιοχή που ήταν κάτω απ' τον έλεγχο των ανταρτών. Θα μπορούσε τώρα να τους καταλογίσει ευθύνες. Ο Ηλίας σκούπισε με την παλάμη το βρεγμένο πρόσωπό του.

«Ποιος ξέρει τι μας περιμένει εκεί!».

Δεν είχε άδικο. Πίσω παιζόταν η τύχη τους όμως.

Εκεί που συνέχιζαν ήσυχα την πορεία, δυο αντάρτες έκοψαν το δρόμο τους. Κόλλησαν στον τόπο ξαφνιασμένοι.

«Ποιος είναι ο Περικλής Λάης;».

«Ο γέρος που 'ρχεται πίσω», απάντησε ο Ηλίας.

Ο αντάρτης κοίταξε πάλι στο χαρτί που κρατούσε στο χέρι.

«Κι ο Ηλίας ο Μάντης;».

«Εγώ, συναγωνιστή. Τι συμβαίνει;».

«Θα 'ρθετε μαζί μας μέχρι τη Μόλιστα».

Οι κτηνοτρόφοι πλησίασαν δισταχτικά. Οι κάπες τους κρέμονταν βαριές, αλύγιστες κι έσταζαν νερό. Τα πόδια τους πλατσούριζαν μες στα παπούτσια.

«Ρε παιδιά, είμαστε σε δρόμο. Τι θα κάνουμε το βιο;», ρώτησε ο Αντρέας ο Λάης, θείος των Μανταίων.

«Δεν ξέρουμε. Εντολή εκτελούμε».

«Ποιος έδωσε αυτή την εντολή; Έχουμε άδεια απ' το Γιαννούλη για το χειμαδιό», είπε ο Θανάσης δείχνοντας την απόφαση.

«Γρήγορα, δεν έχουμε χρόνο», αγρίεψε ο αντάρτης.

Η ανησυχία μεγάλωνε. Ο Αντρέας έριξε μια περαστική ματιά στο Θανάση. Θείος κι ανιψιός συνεννοήθηκαν, σα να 'χαν κουβεντιάσει. Ο Αντρέας είχε δυο γιους στ' αντάρτικο κι ο Θανάσης τον αρραβωνιαστικό της κόρης του. Στις ρίζες του στηρίζεται το δέντρο κι αναπνέει, σκέφτηκαν.

«Συναγωνιστή, μπορούμε να 'ρθουμε μαζί σας, να δούμε τι τρέχει;», ρώτησε ο γέρος, ο Αντρέας.

Ο αντάρτης κοίταξε ερευνητικά τους άντρες. Δεν φαίνονταν να 'χουν κακές προθέσεις. Και να 'χαν, δεν θα τολμούσαν να κάνουν τίποτα, γιατί ήταν άοπλοι. Το πολύ-πολύ να χειροτέρευαν τη θέση τους.

«Να έρθετε, γέροντα, αλλά πενήντα μέτρα πίσω από μας».

Τους ακολούθησαν τηρώντας αυστηρά την υπόδειξη του αντάρτη. Πέρασαν μέσα απ' τη Μόλιστα, μα δεν σταμάτησαν.

«Μας είπαν ψέματα», παρατήρησε ο Αντρέας.

«Μπορεί να εννοούσαν το Κεράσοβο», εξήγησε ο Θανάσης.

Δεν σταμάτησαν, όμως, ούτε σ' αυτό το χωριό. Ο Αντρέας ήταν εβδομήντα πέντε χρόνων. Ένιωσε, ξαφνικά, να βαραίνει το κορμί του, να κόβονται τα πόδια και να κολλάει η γλώσσα του από τη δίψα, λες και βρισκόταν στην Αλμυρή Έρημο, με τριάντα οκάδες βάρος στις πλάτες του.

«Μας άνοιξαν δουλειά με φούντες», αναστέναξε και σταματούσε κάθε τόσο για να πάρει ανάσα.

Είχε σταματήσει να βρέχει, αλλά το σκοτάδι πύκνωνε. Δεξιά του ορθωνόταν ο Σμόλικας, άγριος κι απειλητικός. Ο αέρας σφύριζε στις πλαγιές κι ένιωθαν δέος, σα ν' άκουγαν τ' ανήμερο θεριό του βουνού να χιμάει μέσ' απ' τις σπηλιές της φαντασίας.

Ο γερο-Αντρέας ακούμπησε στην αγκλίτσα του.

«Μου κόπηκαν τα ήπατα».

Έφτασαν στη Φούρκα. Μια έμμονη ιδέα βασάνιζε το Θανάση.

«Πάω να δω κάποιο γνωστό μου, που είναι στα πράγματα», είπε στο θείο του και τον άφησε στη μέση του δρόμου.

Αντάμωσε το γνωστό του στο φρουραρχείο. Δεν ήταν μόνος του, ήταν κι ένας στρατιωτικός ακόμα.

«Πώς από 'δω;».

«Έγινε κάτι και θέλουμε να μας βοηθήσετε».

Ανέφερε στο γνωστό του τι ακριβώς είχε συμβεί, τονίζοντας κάθε τόσο πως θα 'γινε κάποιο λάθος και δεν ξέρουν τίποτα. Ο γνωστός του τον άκουγε με σκυμμένο κεφάλι, σημειώνοντας κάτι σε μια κόλλα χαρτί.

«Αυτό θα το κρίνουν άλλοι», τον διέκοψε. «Έχεις το φύλλο κυκλοφορίας και την άδεια για το χειμαδιό;».

«Μάλιστα, μια στιγμή».

Έφερε το χέρι στην τσέπη του κι έβγαλε το πορτοφόλι. Εκεί που έκανε να δείξει τα σχετικά αποδεικτικά, ένα διπλωμένο χαρτί έπεσε στο τραπέζι και κάτι νομίσματα σκόρπισαν από μέσα. Οι αντάρτες κοιτάχτηκαν έκπληκτοι.

«Αυτό το μέταλλο χάλασε τον άνθρωπο και μια μέρα θα φάει το κεφάλι του», τόνισε ο αξιωματικός.

Ο Θανάσης μάζεψε γρήγορα τις λίρες.

«Κόβουμε απ' τη μπουκιά μας, για να μείνει κάτι για ώρα ανάγκης».

Τι ήθελε να το πει; Ο αξιωματικός τινάχτηκε πάνω έξαλλος.

«Μπας και πέρασε απ' το μυαλό σου να μας εξαγοράσεις, για να σώσεις τον αδερφό σου;».

Ο Θανάσης έμεινε άναυδος, με τα κέρματα στα χέρια. Ο αξιωματικός πλησίασε αναπάντεχα, πήρε μια λίρα, ύστερα μια δεύτερη και τρίτη. Τις κοίταξε προσεκτικά, τότε απ' τη μια και τότε απ' την άλλη μεριά. Τα μάτια του άστραψαν.

«Ξέρετε τι κάνουμε εμείς μ' αυτά τα κέρματα; Καρφιά να καλιγώνουμε τ' άλογα».

Δεν έβγαλε λαλιά ο Θανάσης. Αν ήταν λιγάκι προσεκτικός, δεν θα γίνονταν όλα αυτά και μπορεί η υπόθεση να 'παιρνε άλλη τροπή. Τώρα, όμως, ήταν αργά και τα πράγματα περιπλέκονταν άσχημα.

Στο μεταξύ οι αντάρτες είχαν οδηγήσει τον Περικλή και τον Ηλία σ' ένα δίπατο σπίτι με ταράτσα. Το βλέμμα ενός νεαρού άντρα με πρόσωπο σκληρό, γεμάτο μελανώματα, καρφώθηκε πάνω τους. Σάστισαν. Στο παραμορφωμένο πρόσωπό του αναγνώρισαν το δάσκαλο απ' το Παλιοχώρι. Είχε διοριστεί στο χωριό τους για ένα μικρό διάστημα πριν απ' το σαράντα. Οι χωριανοί εκφράζονταν γι' αυτόν με τα καλύτερα λόγια.

«Πού διανυκτερεύσατε ψες;», ρώτησε ψυχρά.

«Κάτω απ' τη Λαγκάδα», απάντησε ο Περικλής.

Ήταν πτώμα απ' την κούραση. Το πρόσωπό του κάτωχρο, έτρεμε σπασμωδικά.

«Ηρεμήστε».

Κρατιόταν με δυσκολία στα πόδια του. Ούτε η αγκλίτσα του θα τον βαστούσε, στην οποία έκανε να στηριχτεί.

«Μπορώ ν' ακουμπήσω κάπου;».

Ο δάσκαλος αποτάθηκε χαμηλόφωνα στα μέλη της ανακριτικής επιτροπής.

«Τι λέτε, συναγωνιστές, ήταν δυνατό ένας γέρος άνθρωπος να περάσει τα κακοτόπια μέσα σε μια νύχτα και να συμμετάσχει στο έγκλημα;».

Ο Περικλής στηρίχτηκε στο τραπέζι του ανακριτή.

«Για ποιο έγκλημα μιλάτε; Δεν ξέρουμε τίποτα», είπε έντρομος.

Οι ανακριτές απέκλεισαν την πιθανότητα συμμετοχής του στο φόνο, την καταστροφή του τηλεφωνικού δικτύου των ανταρτών και τις εχθροπραξίες που διαπράχτηκαν την περασμένη νύχτα.

«Είσαι ελεύθερος, γέρο. Μπορείς να πηγαίνεις», είπε ο δάσκαλος.

Σημείωσε κάτι σε μια κόλλα χαρτί και την έδωσε να την υπογράψουν τα μέλη της επιτροπής. Η διαδικασία αυτή δεν διάρκεσε ούτε λεπτό.

Ο Ηλίας δεν είχε κανένα λόγο να ανησυχεί και πίστευε ότι η ανάκρισή του θα ήταν επίσης σύντομη και θα προλάβαινε να επιστρέψει στο βιο του πριν ακόμα χαράξει. Μα, δυστυχώς, η υπόθεσή του ακολούθησε διαφορετική πορεία. Στην αίθουσα μπήκε ο αξιωματικός, έσκυψε πάνω απ' τον ανακριτή και του ανέφερε κάτι. Ο ανακριτής ενέτεινε την ακοή του, παρατηρώντας τον Ηλία.

«Πάρτε τον. Είναι υπό κράτηση».

Ο Ηλίας ένιωσε ρίγος να διατρέχει το κορμί του, αλλά δεν έχασε την αίσθηση της πραγματικότητας.

«Γιατί; Θέλω να ξέρω το λόγο», διαμαρτυρήθηκε.

«Θα τον μάθετε στην ανάκρισή σας», του απάντησε μαζεύοντας γρήγορα τα χαρτιά του.

Βγαίνοντας, το ίδιο γρήγορα, στο προαύλιο, είδε το γέρο που είχε ανακρίνει πριν λίγο να κάθεται σ' ένα λιθάρι, με το βλέμμα στραμμένο στην είσοδο.

«Μην περιμένετε. Ο γνωστός σας είναι υπό κράτηση», του είπε.

Ο Περικλής απομακρύνθηκε αργά. Πήρε με τη σειρά τα φιλικά σπίτια, για ν' ανταμώσει τους δικούς του. Ήταν βέβαιος ότι σε κάποιο απ' αυτά θα τους έβρισκε. Συνάντησε τον αδερφό του μόνο.

«Ο Θανάσης πού είναι;», ρώτησε πριν χαιρετήσει καλά-καλά τους σπιτικούς.

«Πήγε να δει κάποιο γνωστό του», απάντησε ο Αντρέας.

«Για τέτοια πράγματα είμαστε τώρα;».

Ήταν βαθιά, περασμένα μεσάνυχτα. Οι κτηνοτρόφοι αγρυπνούσαν γύρω απ' τη φωτιά. Και γύρω απ' αυτούς ο τόπος κατάκλειστος απ' το βιο. Τα σκυλιά οσφράνθηκαν τον ερχομό των γερόντων κι άρχισαν να γαβγίζουν ήρεμα, διακριτικά. Ο Βαγγέλης ανασηκώθηκε αμέσως.

«Έρχονται».

Στράφηκαν όλοι προς το σκοτάδι. Σαν είδαν τους παππούδες να φτάνουν ολομόναχοι, κοιτάχτηκαν ανήσυχοι.

«Οι άλλοι πού είναι;», ρώτησε ο Βασίλης.

«Τους κράτησαν κι ένας Θεός ξέρει αν επιστρέψουν ποτέ», απάντησε ο Περικλής.

«Γιατί, τι έγινε;».

Οι γέροι σωριάστηκαν κοντά στη φωτιά βογκώντας κι αναστενάζοντας. Ο Περικλής ένιωθε πως βρισκόταν πάλι μπροστά στους ανακριτές.

«Μας υποπτεύονται για φόνο».

Παράλυσαν απ' την αγωνία.

«Για φόνο;».

«Κατάσκοποι του εχθρού, λένε παντού, κατάστρεψαν την τηλεφωνική γραμμή των ανταρτών και δολοφόνησαν το φρούραρχο της Πυρσόγιαννης. Οι υπηρεσίες της αντικατασκοπίας και της αυτοάμυνας εξαπολύσανε άγριο κυνηγητό, για να συλλάβουν τους δράστες. Αλίμονο στον κοσμάκη... Αλίμονο σε όλους μας».

«Πότε έγιναν όλ' αυτά;».

«Χτες... Χτες τη νύχτα, λένε».

Ο Αντρέας αισθανόταν κατάκοπος και βογκούσε τυλιγμένος στην κάπα του.

«Αυτό μπορεί να μην είναι τόσο φοβερό όσο φαίνεται. Μπορεί να γίνει δίκη και θα φανεί ότι είναι αθώοι», είπε με δυσκολία γυρίζοντας στο πλευρό. «Τι θα γίνει, όμως, με το Θανάση, που τόλμησε να εξαγοράσει τους υπεύθυνους, για ν' αφήσουν τον Ηλία;».

Ο Βασίλης τρόμαξε.

«Τι; Έκαμε τέτοιο πράγμα;».

«Έτσι μας είπαν. Μακάρι να 'ναι ψέμα».

«Αν έκανε τέτοιο πράγμα, πάει, χάθηκαν. Θα χαθούμε κι εμείς πίσω απ' αυτούς».

Πέρασαν την υπόλοιπη νύχτα κυρτοί πάνω στις αγκλίτσες, χωρίς να κλείσουν μάτι. Φυσούσε κι ο καπνός ερχόταν πάνω τους και τους στράβωνε. Ο Βασίλης έβλεπε φλόγες να πηδάνε μέσ' απ' το έδαφος και να τυλίγουν τα σπίτια τους. Έβγαλε μια συρτή κραυγή.

«Αααα...».

Ο Περικλής τον κοίταξε με συμπόνια. Ήταν γιος της αδερφής του. Τον άφησε πολύ μικρό και μεγάλωσε με βάσανα, όπως και τ' άλλα τ' αδέρφια του. Μεγάλο βάρος έπεφτε τώρα στους ώμους του.

«Τι έπαθες;».

Δεν είχε συνειδητοποιήσει ακόμα αν αυτό που έβλεπε ήταν όνειρο ή πλάσμα της φαντασίας του.

«Είδα να καίγονται τα σπίτια μας», απάντησε μισοζαλισμένος ο Βασίλης.

«Γρήγορα μαντάτα θα 'χουμε», εξήγησε ο γέρος.

Οι Λάηδες σκάρισαν τα κοπάδια τους πρωί-πρωί και τα σάλαγαν προς την απαγορευμένη ζώνη. Δεν φάνηκε κανένας να τους εμποδίσει.

«Ο δρόμος για το χειμαδιό είναι ανοιχτός. Σε λίγο μπορεί να κλείσει. Σε ξαναρωτώ, τι σκέφτεσαι να κάνεις; Όσο πιο γρήγορα αποφασίσεις, τόσο καλύτερα για όλους».

Εξέταζε προσεχτικά κάθε περίπτωση και τις συνέπειες που μπορεί να είχαν από μια απερίσκεπτη ενέργεια.

«Θα μείνουμε εδώ μέχρι να ξεκαθαρίσει η υπόθεση».

Βοσκούσαν το βιο τους στον Αϊ-Γιάννη της Καστάνιανης. Η κορυφή της Γύφτισσας δέσποζε πάνω τους μουντή. Αντάρτα σβάρνιζε στα πλάγια. Το χωριό πρόβαλλε αργά κάτω απ' το γκριζόλευκο πέπλο, που ξεθώριαζε. Θα 'χαν καλό καιρό, χωρίς κρύο και βροχή, σκέφτονταν.

Η χτεσινή εικόνα επαναλήφθηκε ολοζώντανη. Τρεις αντάρτες πλησίασαν στο κοπάδι τους. Ο Βασίλης αισθάνθηκε να τον ζώνουν μαύρα φίδια.

«Σε μας έρχονται», είπε στα παιδιά. «Ποιος ξέρει τι θέλουν; Για καλό δεν θα 'ρχονται. Ακούστε, αν τυχόν πάρουν κι εμένα, να κάνετε ό,τι σας πω».

Οι αντάρτες βρίσκονταν πολύ κοντά και δεν πρόλαβε να ολοκληρώσει τη σκέψη του. Τα παιδιά έμειναν κρεμασμένα απ' τα χείλη του. Οι αντάρτες ήταν οπλισμένοι, με μακρόκανα ντουφέκια οι δυο, με αυτόματο ο τρίτος. Ο φρούραρχος της Καστάνιανης ανάγγειλε το σκοπό του ερχομού τους.

«Έχουμε εντολή να κατάσχουμε το βιο του Ηλία Μάντη».

Μαρμάρωσαν, έχασαν το χρώμα τους. Μαύρες σκέψεις πέρασαν απ' το μυαλό του Θωμά. Τα μάτια του βούρκωσαν. Μπορεί ο πατέρας του να μη ζούσε πια.

Ο φρούραρχος έχασε την υπομονή του.

«Δεν ακούσατε; Μαζέψτε το κοπάδι, για να χωρίσουμε το βιο του», επανέλαβε.

Ο Βασίλης συνήρθε απ' το καινούργιο βαρύ χτύπημα και τον αντίκρισε με θάρρος.

«Θα 'ναι δύσκολο να το χωρίσουμε».

«Κάνετε ό,τι σας λένε!», αγρίεψε ο φρούραρχος.

Μαύλισε το βιο τους, άρχισε να μαζεύεται εκείνο γύρω του βελάζοντας. Μα μόλις οι άγνωστοι κάνανε να σιμώσουν, σκιαζόταν και λάκιζε.

«Δεν είναι πέντε και δέκα, για να τα ξεχωρίσετε μ' αυτό τον

τρόπο», είπε πνίγοντας τον πόνο του, «είναι διακόσια γιδοπρόβατα».

Ο φρούραρχος τον κοίταξε καχύποπτος.

«Γνωρίζουμε καλά πόσα είναι».

Οι σύντροφοί του τον πλησίασαν άθυμοι, με βήμα αργό.

«Συναγωνιστή, έχει δίκιο ο τσοπάνης. Τόσο βιο δεν χωρίζεται στην εξοχή».

Ο φρούραρχος βρήκε τη λύση, χωρίς να σκοτιστεί και τόσο.

«Μπρος! Οδηγήστε το κοπάδι το χωριό!».

Χίλια τόσα γιδοπρόβατα χύθηκαν στους δρόμους του χωριού. Οι κάτοικοι πετάχτηκαν απ' τα σπίτια τους και στάθηκαν στα μπαλκόνια και τις αυλές, παρακολουθώντας με δέος αυτό που γινόταν. Τέτοιο πράγμα πρώτη φορά έβλεπαν: ένα ολόκληρο κοπάδι να περνάει μέσ' από το χωριό μέρα μεσημέρι. Οι κτηνοτρόφοι ψυχροί, πικραμένοι, ξεσπούσαν πάνω στο βιο τους με μπαστουνιές κι άγρια ξεφωνητά.

«Τι έγινε; Για πού πάνε και περνούν μέσ' απ' το χωριό;», αναρωτιόνταν οι κάτοικοι.

Αναμμένος ο φρούραρχος πηγαινοερχόταν δίπλα απ' το κοπάδι. Τα ψυχρά βλέμματα των χωρικών έπεφταν πάνω του.

«Συναγωνιστή, τι συμβαίνει;», τόλμησε να ρωτήσει κάποιος.

«Πάψτε να ρωτάτε και τρέξτε στην πλατεία να σταματήσετε το βιο».

Άλλοι στάθηκαν στα στενά κι άλλοι έτρεξαν στην πλατεία, για να πιάσουν τα περάσματα.

Η πλατεία βρισκόταν καμιά εκατοστή μέτρα πιο πάνω. Πλακόστρωτη, σε σχήμα τετραγώνου, με πέτρινο τοίχο και ξύλινα κάγκελα από μπροστά. Στη δεξιά μεριά της ορθωνόταν η εκκλησία, χτισμένη σε ψηλότερο επίπεδο. Μερικά σκαλιά οδηγούσαν στην είσοδο, ανάμεσα από μαρμάρινες κολόνες. Αριστερά της το σχολείο, δώροφο, χτισμένο με πελεκητή πέτρα, όπως κι ο ναός. Μπροστά και κάτω απ' την πλατεία δρόμοι. Ο ένας ίσιος, φαρδύς, με τοίχο στερέωσης του εδάφους.